

‘Üçüncü/Öteki Yer’ Üzerine Bir Kavramsallaştırma Denemesi: Mekansal Bir Trilojinin İçinde Saklı Hikayelerin Keşfedilmesi

Conceptualizing “Thirdplace”:
Exploring Embedded Narrations in Between a Spatial Trilogy

Senem KAYMAZ KOCA,¹ Jonathan HALE²

ÖZ

Bugüne kadar, mekânın nasıl üretileceği sorusu, Kartezyen mekân karşı geliştirilmiş olan ‘yer’ söylemleriyle cevaplanagelmiş ve bu söylemler, mekânı aidiyet, gelenek, anlam gibi kavramlarla ilişkilendirmiştir. Ancak bugün, ‘üçüncüye/ötekine’ dönüşmekte olduğu söylenen mekânın nasıl bir yer söylemiyle üretimini sürdürebileceği belirsizdir. Bu metin, bu belirsizliğe yanıt olabilecek üç mekansal hikaye üretmeyi dener ve sorunsalı bu hikayelerin üçüncüsü üzerinden çözümlenmeye çalışır. Fenomenoloji literatürünün yorumlanmasıyla çoğaltılacak olan üçüncü hikaye, üçüncü/öteki yeri ‘beden’ ve ‘deneyim’ kavramları üzerinden kavramsallaştırırken, hikayelerin ardışıklığı Öklidyen olandan –Kartezyen olana, oradan da- üçüncü olana doğru evrilen tümcül bir tartışmayı içinde barındırır. Metodolojik olarak, bir triloji oluşturdukları düşünülen ‘boşluk’, ‘mekân’ ve ‘yer’ kavramlarının üzerine üretilen bu hikayeler, üçüncü yere dair yeni kavrayışları keşfetmeye çalışır; ancak mutlak ve zorunlu yanıtların/sonuçların peşine düşmez; aksine, mekân üretiminin alışlagelmiş güzergahların dışında hangi biçimlerde yapılabileceğine dair yeni düşünceleri çoğaltmanın ve potansiyeller ortamını genişletmenin peşindedir.

Anahtar sözcükler: Boşluk; mekân; üçüncü/öteki mekân; üçüncü/öteki yer; yer.

ABSTRACT

The question of how space will be produced, up until this day, has been answered through discourses of “place” developed against the Cartesian space. These discourses have been questioned within a wide framework that intends to consider space in relation to the concepts like belonging, tradition, and meaning. However, today, it is unclear what kind of a place discourse “thirdspace” will be able to continue its production. This research attempts to produce three spatial narrations to respond to this lack of clarity and endeavors to analyze the research questions through the third narration. The third narration, which is enhanced by interpreting the literature on phenomenology, conceptualizes the thirdplace through the concepts of “body” and “experience,” and in the meantime, the sequence of the narrations harbors a holistic discussion from a Euclidean to a Cartesian one and then from Cartesian to a third one. These narrations, produced through the concepts of “emptiness,” “space,” and “place” that could be evaluated as a trilogy, do not trace an absolute and mandatory answer; instead, they seek to multiply the thoughts regarding the ways in which space could be produced, apart from the habitual ways.

Keywords: Emptiness; space; thirdspace; thirdplace; place.

¹Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

²Nottingham Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Mimarlık ve Yapılı Çevre Bölümü, İngiltere

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2017 - Kabul tarihi: 10 Haziran 2017

İletişim: Senem KAYMAZ KOCA. e-posta: senemkaymazkoca@yahoo.com

© 2017 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2017 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Kabul: René Descartes’dan Edward Soja’ya

Günümüzde mekan ve yer kavramlarını, René Descartes ile başlayan ve mutlak bir gerçeğin peşinde olan Kartezyen dualizmin bağlamından bakarak değerlendirmek güçleşmiş; kavramlar dönüşüm geçirmiştir. Mimarlık tarihçisi Siegfried Giedion’a¹ göre Kartezyen dualizmde mekan, boşluk olarak vardır; zaman ise hareket olarak mekanın içine dahil olmaktadır. Günümüzde ise mekan ve zaman, birbirleriyle böyle homojen bir ilişki yaşayamaz ve iki ayrı şey gibi kavramsallaştırılamaz durumdadır. İçinde buldukları sürekli dönüşüm durumu, bu ikilinin diyalektiğini de dönüştürmekte, modernitenin rasyonelliği ve akılcılığı savunan tez-antitez ikili karşıtlığı, sürekli olarak yeni sentezler, ötekiler, üçüncüler meydana getirmektedir. Bu anlamda, Kartezyen bağlarından kopmakta olan mekan da, yerini ikili karşıtlıkların arasında saklı kalmış anlamların görünür hale geldiği ‘üçüncü/öteki mekana’ bırakmıştır. Başka bir ifadeyle, o güne kadar, üzerine atfedilen işlevini kusursuz bir şekilde yerine getirmesi, yer aldığı bağlamından türemesi ve ait olduğu zamanıyla aşkın bir ilişki kurması beklenen mekan, dekonstrüksiyona uğramış ve başka bir üçüncü/öteki mekana dönüşmüştür. Üçüncü/öteki mekan, o güne kadar mekan üretimine yol gösterici olmuş anlayışlarla açıklanamaz olmuş; bilinen kullanım biçimlerinden farklılaşmış; esnekleşmiş; neden-sonuç ilişkilerinin aranmadığı düşüncelerle üretilmeye, organik ve fraktal geometrilerle teşhir edilmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, artık mekanın Öklidyen geometrinin sınırlarına ve Kartezyen düzene uyma zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Mekan, ikili karşıtlıklarını çözmüş ve çok sayıda tanıma, kurama, anlama açılmıştır: Jean Baudrillard’ın² ‘Amerika’ında var olan ‘anti-ütopya’³, David Harvey’in⁴ ‘zaman-mekan sıkışması’ olarak tarif ettiği durumdan türeyen ‘esnek mekan’⁵, Jean-François Lyotard’ın⁶ ‘Megalopolis’inde yer alan ‘içkin mekan’⁷, Michel Foucault’nun⁸ ‘heterotopya’larında varlık gösteren ‘heterojen mekan’⁹, Paul Virilio’nun¹⁰ ‘Overexposed City’

anlatısında tasvir edilen ‘kesintiye uğramış mekan’¹¹, John Rajchman¹² tarafından kavramsallaştırılan ‘topolojik mekan’¹³, Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin¹⁴ ‘plato’larında ki ‘yumuşak mekan’¹⁵ ve Edward Soja’nın¹⁶ ‘fiziksel/birinci mekan’ ve ‘aşkın/ikinci mekan’ın dekonstrüksiyonundan doğan ‘üçüncü mekan’¹⁷ tanımları mekanın dönüşmekte olduğunu farklı kuramlara dayanarak açıklayan mekan tanımları arasındadır. Tüm bu tanımlar, Kartezyen mekanın, artık yerini üçüncü/öteki/arada kalmış düşüncelere açılan yeni bir mekana bıraktığı noktasında birleşmektedir. Bu yeni mekan, ikili karşıtlıklarını çözmüştür; heterojen, belirsiz ve fraktaldır.

Bu noktada, Kartezyen bağlarla ve aşkın bir anlayışla üretilen bir mekanın, günümüzde varlık gösteremediği ve üçüncü/öteki mekana dönüşmekte olduğu kabulü, bir dizi kışkırtıcı soruyu da beraberinde getirir: O halde, bu yeni mekanın ‘yer’in bağlamıyla kurduğu –zorunlu ve aşkın- ilişki neye dönüşmektedir? Kartezyen mekan üçüncüye dönüşürken, ‘yer’ de üçüncü bir olasılığa mı evrilmektedir? Üçüncü/öteki mekan üzerine gelişmesi muhtemel ‘üçüncü/öteki yer’, nasıl kavramsallaştırılabilir?

Sorun: Statik Boşluktan Potansiyeller Ortamına

Modernizm ile birlikte, mekanın statik, Kartezyen ve ölçülebilir bir boşluk olarak ele alınmaya başlamasıyla, içini yeniden anlamla doldurmaya çalışan bir dizi çalışma, mimarlık literatürünü ‘yer’ kavramıyla tanıştırmıştır. Bu yeni yer kavramı, mekanların her yerde eş tasarlanarak/üretilecek aynılışmasını eleştirmekte; yerin içinde saklı ve aşkın bir bilginin olduğu kabulüyle, mimari tasarım sürecinde bu bilginin keşfedilmesini önermektedir. Başka bir ifadeyle, bu yeni kavrayışa göre mekan, Kartezyen bir boşluk gibi değil, içinde bulunduğu yerin bilgisiyle/bağlamıyla ilişkilendirilerek üretilmelidir.

Bu bağlamda, bu metnin ele aldığı sorunsal, şu cümlelerle formüle edilebilir:

¹ Giedion, 1941.

² Baudrillard, 1989.

³ Baudrillard’a göre Amerika, Avrupa’nın anti-ütopyasıdır. Amerika’da oluşmuş olan şey, alan-sızlaşma, anlamın belirsizleşmesi, aklın bozulması ve temsiliyetin sona ermesidir. Avrupa, derin düşünce ile geçtiği kavramsallaştırırken, Amerika, kavramı gerçekleştirir; Avrupa’nın aşkınlaştırdığı herşey, Amerika’da yaşamın içindedir.

⁴ Harvey, 1991.

⁵ Harvey, dünya yüzünde her alana yayılan gelip geçicilik, parçalanma ve dağılmanın, mekanları esnek üretime açık bir hale getirdiğini ifade etmektedir.

⁶ Lyotard, 1991, 191-204.

⁷ Postmodern felsefenin öncü düşünürlerinden Lyotard, ‘domus’ olarak nitelendirdiği geleneksel yaşam mitinden yavaş yavaş geçici

oturma yerlerinin ağı olan modern ‘megalopolis’e transfer olan bir mekan-zaman tasvir eder. Domus, evcil bir zamanda ritmik bir hikayeyi yaşayan aşkın, ideal ve tutarlı bir dünyadır. Megalopolis ise, tanıdık olmayan bir mekan-zaman düzenninde var olur; domusun bütünlüğü, megalopoliste kırılmıştır.

⁸ Foucault, 1998, 381-390.

⁹ Foucault, zaman ötesi bir mekan olarak kavramsallaştırılan ütopyanın, mükemmel bir toplumu taşıyan, homojen ve arınmış mekanının üzerine, normlara uymayan heterotopyayı kurar. Foucault’nun heterotopyası, mekan ve zamanın geleneksel olandan farklı biçimlerde yaşadığı bir yerdir. Heterotopya, sürekli olarak yeni düşüncelerin, kavramların, anlamların giriş çıkışına imkan verir; çoğunluk, hareketliliğin yeridir.

¹⁰ Virilio, 1998, 350-356.

¹¹ Virilio’nun ‘Overexposed City’ anlatısında betimlenen kent, mekan ve zamanı heterojen yollarla yaşar. Bu kentte estetik, anlık imajlara yerini bırakmıştır. Sınırlar, kronolojik ve geleneksel değil, anlık ve kesintili bir zamanda, anlık ve kesintili anlamlarla kendini göstermektedir.

¹² Rajchman, 1998.

¹³ Rajchman, katlardan/katmanlardan oluştuğunu ifade ettiği ‘topolojik mekan’ tanımıyla, mekanı -o güne kadar alışılmış kavrayışlardan farklı olarak- topolojinin bir parçası olarak yorumlar. Topolojik mekan, boş ve içi doldurulacak olan bir mekan değil, sürekli üretim halinde olan dolu bir mekandır. Topolojik mekan, sıkı değil, aralıktır; bitmiş değil, sızıntı halindedir. İçine sürekli yeni kavramlar girip çıkmakta, mekanı dönüştürmektedir.

¹⁴ Deleuze ve Guattari, 2005.

¹⁵ Deleuze ve Guattari’ye göre günümüzde mekan, homojen anlayışları reddederek, heterojen kalıplar aracılığıyla tanımlanır bir haldedir. Ortaya çıkan yeni mekan, ‘formatlanmış/çizgili mekan’ın zıttında duran ‘yumuşak mekan’dır. Yumuşak mekan, ‘çokluk düşüncesi’ üzerine kurulu olup, burada gerçekliğin algılanışı farklıdır. Çokluk düşüncesinde mekan, sürekli yeni bir mekana dönüşür.

¹⁶ Soja, 1996.

¹⁷ Edward Soja’nın ‘Thirdspace’ anlatısında tanımladığı üç mekandan birincisi, maddi ve nesnel; ikincisi, temsil edilebilir niteliklere sahiptir. Birinci ve ikinci mekanı kuşatan üçüncü mekan ise, deneyim mekandır. Tüm ikili karşıtlıklar, dualiteler ve diyalektikler, Soja’ya göre bu mekanda kırılır ve üçüncüleri tarafından yeniden kurulur.

Bugüne kadar, mekanın nasıl üretileceği sorusu, Kartezyen mekana karşı geliştirilmiş olan –ve yukarıda bahsi geçen- ‘yer’ söylemleriyle cevaplanagelmiştir. Bu söylemler, çevreyle ilişkilerin arandığı, yerin içindeki bilginin açığa çıkarılmaya çalışıldığı ve mekanın aidiyet, gelenek, anlam gibi kavramlarla ilişkilendirilerek ele alındığı geniş bir çerçevede tartışmaya açılmıştır. Ancak bugün, üçüncüye/ötekine dönüşmekte olduğu söylenen mekanın nasıl bir yer söylemiyle üretimini sürdürebileceği belirsizdir. Zira, mekan üretimine yol göstericilik yapmış bu eski cevaplar, günümüz dünyasının mekan kavrayışını açıklamakta yeterli olamamakta ve mimarlık literatürünün ihtiyaç duyduğu potansiyeller ortamına cevap oluşturamamaktadır.

Bu metin, yukarıda formüle edilen sorunsala yanıt olabilecek mekansal hikayeler üretmeyi dener; sorunsalı bu hikayeler üzerinden çözümlemeyi amaçlar.

Yöntem: Yol, Yordam

Bu metin, ikisi bu bölümden önce, ikisi bu bölümden sonra olmak üzere beş bölümden oluşur: ‘Kabul’, ‘Sorun’, ‘Yöntem’, ‘Düşlem’, ‘Sonuç Yerine Süreç’.

‘Düşlem’ bölümü, metnin sorunsalını üç kavram etrafında eşeler. Bu kavramlar, mekan üzerine üretilen söylemler içerisinde anlamsal bir triloji oluşturdukları düşünülen ‘boşluk’, ‘mekan’ ve ‘yer’ kavramlarıdır. Bu kavramların nasıl var olduklarına ve birbirlerine nasıl evrildiklerine dair metnin ‘Düşlem’ bölümünde üç hikaye ortaya atılır ve ‘Kabul’ ve ‘Sorun’ bölümlerinde ileri sürülen sorunsalın açılımı üçüncü hikayenin içinde aranır. Hikayelerin tümü, Öklidyen düzlemde Kartezyen/dual ilişkilene biçimine, oradan da çoklu/heterojen ilişkilene biçimine nasıl geçildiği üzerine oluşturulabilecek olası başka hikayelerin parçalarını oluştururken, fenomenoloji literatürünün yorumlanmasıyla çoğaltılacak olan üçüncü hikaye, ‘üçüncü/öteki’ yerin kavramsallaştırılmasında öncü rol oynar.

Düşlem: ‘Boşluk, Mekan, Yer’ Trilojisinin İçinde Saklı Türlü Hikayeler

Boşluk, mekan ve yer kavramlarının ayrı ayrı varoluş ve birbirlerine evrilmiş hikayeleri, bir ayağı daima felsefeye dayanan türlü biçimlerde yazılagelmiştir. Metnin bu bölümü, bahsi geçen hikayeler çeşitliliğine, yine felsefeyi dayanak olarak yazdığı üç yenisini daha ekler; ve metin içinde formüle edilen sorunsala, üçüncü hikayeyi fenomenoloji literatürü üzerinden çoğaltarak cevap arar:

Birinci Kısa Hikaye

Dünya üzerindeki birinci yerimiz, varoluşumuzla başlar. Birinci yer, varoluşsal orijinimizdir.

Birinci hikayede kavramlar birbirine evrilmez. Bu hikayede boşluk ve mekanın bahsi geçmez.

Birinci yerin bu hikayedeki temsili, İspanyol ressam Diego Velazquez’in ‘Las Meninas’ resmiyle mümkün gibidir (Şekil 1).

Şekil 1. Velazquez’in 1656 tarihli ‘Las Meninas’ isimli resmi.¹⁸

İkinci Aşkın Hikaye

İkinci hikayenin bağlamsal yeri, ya da bu çalışmada konu alındığı biçimiyle ikinci yer, modern dönemde gelişmiş bir yer kavrayışının temsili ve doğrusal bir evrilmiş sonucudur. Bu evrilmiş, boşluk ile başlar; sonra boşluk üzerine mekan inşa edilir; son olarak mekan yere dönüşür.

Boşluk, statiktir; yersiz, yönsüz, biçimsiz, merkezsiz ve yerçekimsizdir. Boşluğun varlığını açıklayan şey, mekanın –ve diğer şeylerin- yokluğudur. Boşluk, sınırlandırılmaya başladığında, derinlik kazanmaya ve geometrisinden bahsedilmeye başlar. Bu sayede, mekan var olmakta, boşluk ise yok olmaktadır. Ortaya çıkan mekan, Kartezyendir, fiziksel, biçimlidir, strüktürel. Varlığı, ideal bir anda temsil edilebilmesi fikrine dayanır. Dolayısıyla, bu ideal an için üretilmiştir ve ona layık bir aşkınlıktadır.

Diğer taraftan, ikinci hikayenin üçüncü kavramı olan ‘yer’in doğuşu, kendinden önce doğmuş olan mekan kavramının üzerine, fakat onun statikliğine bir eleştiri olarak gerçekleşir. Bu hikayede yer, boşluk üzerine inşa edilmiş mekan anlayışına, karşı görüş olarak geliştirilmiş yeni bir tür mekansallığın peşindedir. Bu kavrayış, mekanın Kartezyen bir boşluk olarak ele alınmasına, -modernizm boyunca- her ‘yer’de eş tasarlanarak aynılaşmasına ve anlamının boşaltılmasına bir itirazdır. Bu hikayede, her bir ‘yer’ biri-

¹⁸ Museo Del Prado Official Website, 2016. Velazquez’in ‘Las Meninas’ isimli resmi, Madrid’de Museo Del Prado’da sergilenmektedir.

Şekil 2. Pablo Picasso'nun 'Las Meninas' yorumunun içinde gizli ikinci yer.¹⁹

ciktir; yerin içinde keşfedilmeyi bekleyen saklı bir bağlam vardır; ve yerler, bu bağlamın kendisiyle ilişkilendirilerek üretilmelidir.

Bu hikayenin üç kavramı da aşkındır, üstün yapıdadır. Hikayede 'beden'in ve 'zaman'ın bahsi geçmez. Başka bir ifadeyle, beden ve zaman, bu hikayedeki kavramların inşa sürecine katılmaz. Hikayede donmuş bir zamanda, deneyimi canlandırılmayan bir beden vardır.

Bu nokta, tam olarak ikinci ve üçüncü yerin hikayelerinin birbirinden ayrılacağı noktadır:

Beden, bir mekan ile karşılaştığında –az ya da çok- deneyim başlar. Mekan, bedeni harekete geçirir, içinde nasıl hareket edeceğini bedene -az ya da çok- söyler. Eğer bu yer, Kartezyen bir mekan inşasının içinde oluşmuş bağlamsal bir yer ise, bedene, orada ne yapacağını doğrudan dikte eder. Buradan, yukarıda anlatılan ikinci hikaye devam eder (Şekil 2).

Buna karşın bu yer, bedeninin o mekandaki deneyimi ile muğlak bir dolayım halindeyse, bu noktada yeni bir hikaye başlar. Bu, aşağıda anlatılacak olan üçüncü yerin hikayesidir.

¹⁹ Museu Picasso Official Website, 2016. Picasso, Velazquez'in 'Las Meninas' resminin 58 farklı versiyonunu üretmiştir. 1957'de yapılmış olan Şekil 2'deki versiyon, Barcelona'da Museu Picasso'da sergilenmektedir.

Üçüncü Muğlak Hikaye

Üçüncü hikaye, boşluk ile başlamaz. Dolayısıyla, ikinci hikaye gibi boşluk üzerine inşa edilmiş bir mekan anlayışına dayanmaz.

Bu hikayede mekan, varoluşsal bir yerin ve ancak teorik bir ihtimal olarak değerlendirilebilecek bir tür boşluğun üzerine kuruludur. Boşluk, bu hikayede dinamik ve doğurgandır; ancak olası değildir; zira hakkında konuşmaya başladığımız anda boşluk, boş olmaktan çıkacaktır. Bu anlamda bu hikayede, varoluşsal yerimizin, ancak teorik olarak hakkında konuşabileceğimiz bir tür boşluğa, bu boşluğun üçüncü mekana, üçüncü mekanın da bedensel her deneyimimizin sonucunda yeniden oluşacak olan üçüncü bir yere doğru evrildiği –ve bu evrilişin başa dönerek sürekli devam ettiği- bir hal söz konusudur.

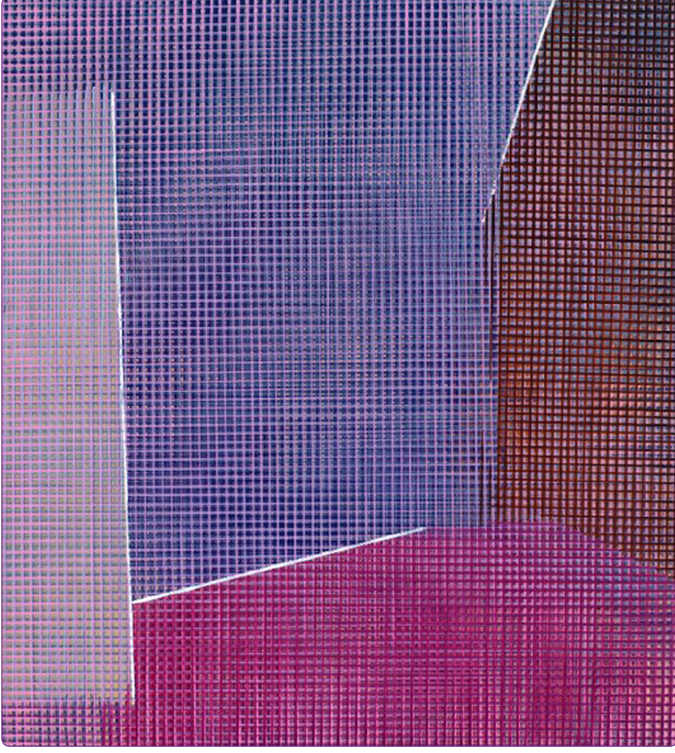
Bu durumda, üçüncü hikaye şöyle başlar ve devam eder: Varoluşsal yer, kavramsal olarak inşa edilen boşluk, üçüncü mekan, üçüncü yer, kavramsal olarak inşa edilen boşluk, üçüncü mekan, üçüncü yer, kavramsal olarak inşa edilen boşluk...

Bu hikayenin kahramanı bedendir ve bedeninin yaşamı, kaçınılmaz olarak yerde başlar. Yaşamaya başladığı andan itibaren, kendini yerde tanımlayan beden, içine girdiği her mekanı yeniden yere dönüştürme çabası içindedir. Mekan ile deneyimsel bir ilişki içine giren beden, mekanı kendi üçüncü yerine dönüştürür. Üçüncü yer, beden ve mekan arasındaki ilişkinin sonucunda bedeninin aklında reflektif olarak yeniden kurulur ve zamansal olmaktan çok süreye bağlıdır. Başka bir ifadeyle, hikayenin zamanı, deneyimin süresidir.

Üçüncü yer, mekan, beden ve süredir; deneyimcinin süresinin mekanıdır; mekanın deneyimsel süresidir; sürenin mekansal deneyimidir. Süre, başı sonu belli olan ve boş bir zaman dilimi değildir; aksine, başlangıcı ve sonu olmasına rağmen, bedeninin varoluşuyla ilgili bir hayatiyet doludur. Süre, aynı mekandaki her beden için dahi ayrı işleyecek kadar canlıdır. Zira her bir beden, mekanı deneyimlerken varoluşunu farklı sürelerde yeniden yaratır. Özetle, mekan, mekandaki bedensel deneyim ve deneyimin süresi, üçüncü yeri oluşturur.

Üçüncü yer, kesin ve tek bir anlama sahip olmaktan ziyade, çok sayıda potansiyel anlama ve verimli noktaya sahiptir. Bir kesinliğin içine giren farklı bedenler, orada eş zamanlı ve eş güdümlü olarak hareket edecek iken, üçüncü yerin potansiyel anlamları bu yerin yapısını dönüşümsel ve muğlak kılar. Böylesi bir yer, bedene, planlanmamış ve gömülü olanı keşfetmesi için olanak sunar; bedeninin farkındalığını artırır; onu yalnızca mekandaki bir gözlemci değil, mekanın bir parçası, üçüncü yerin kendisi haline getirir.

Üçüncü yer, bedeni, o mekanda ne yapacağını komut göndermeden harekete geçiren, çağrışımlar arasından soru

Şekil 3. Soledad Sevilla'nın 1983'te yaptığı 9 numaralı 'Las Meninas' yorumu.²⁰

sorduran ve deneyim yoluyla cevap bulduran bir tür yerdir. Üçüncü yeri yaratan bu deneyimin içine, umulmadık hareketler girebilir ve zorunlu zannedilenler bunun dışında kalabilir. Bu yer, öznel, ilişkisel ve deneyimseldir; varoluşsal yerimizin üzerine mekandaki bedensel deneyimlerimizin paradoksları arasından yeniden kurulan sezgisel bir oluşturdur.

Mekandaki her hareketinde beden, nerede olduğunu, neye ait olduğunu ve olmadığını, başka bir ifadeyle varoluşsal yerini yeniden anlama halindedir. Bedenin varoluşsal yeri, sadece o mekanın nesnel nitelikleri üzerinden dönüşüme uğramaya eğilimli değildir; bu dönüşüm, aynı zamanda mekandaki çağrışımlara, bedeninin sezgilerine, sezgilerine bağlı hareketlerine, deneyimine bağlıdır. Süre işler; ve beden, varoluşsal yerini o mekandaki deneyimi üzerinden yeniden yaratır. Beden, mekan ile ne ölçüde etkileşim içerisinde olduğuna bağlı olarak onunla bütünleşir; bedensel deneyim yoluyla üçüncü yeri şekillendirir. Bu, varoluşsal yerimizin mekandaki üçüncü yerine dönüşme hikayesidir. Bu hikaye, bedeninin varoluşsal yeri ile başlar; bedeninin mekana katılması ve orada hareket etmesi ile devam eder; ardından deneyimcisi kadar üçüncü yere dönüşür. Beden, bu hikayenin kahramanı ve varoluşsal yerin üçüncü yere dönüşümünde sorumlunun kendisidir.

Soledad Sevilla'nın 9 numaralı 'Las Meninas' yorumu, bu hikayede anlatılan üçüncü yerin bir temsili gibidir (Şekil 3).

Sonuç Yerine Süreç: Üçüncü Hikayeden Arta Kalanlar

Üçüncü yerin bu hikayesi, mekanın geometrik bir form, yerin ise varoluşun bir formu olduğunu ileri süren fenomenolojistlerin varsayımlarının arasında kendi yerini bulur. Kartezyen düşünceyi fenomenolojist bir irdelemeyle sorguya açan Alman felsefeci Martin Heidegger,²¹ mekan ve yer arasındaki farkı, 'nesne' ve 'şey' arasındaki farka dayandırır. Mekan, O'na göre, ölçülebilir boyutlara sahip olması sebebiyle nesne ile özdeşleşmektedir. Diğer taraftan yer, şey ile ilişkilendirilir ve bu ilişki, mekan-nesne diyalogundan üstündür. Şey, Heidegger için deneyimle keşfedilen yaşamsal araçları anlatmak için kullanılan özel bir terimdir.²² Özetle, yer yapmanın, nesne inşa etmek gibi bir anlamı yoktur; var olmanın tek yoludur. Zira Heidegger'e göre, ancak bir yerde isek, varoluşumuzdan söz edilebilir; dolayısıyla var isek, her zaman bir yerdeyizdir.

Heidegger gibi, fenomenolojiye olan yakınlığıyla tanınan Fransız felsefeci Maurice Merleau-Ponty de, mekan kavrayışımızı kökünden değiştiren 'üçüncü diyalektik' söylemiyle, geleneksel özne-nesne ikilemine itiraz eder ve bedeninin hem özne hem de nesne olduğunu ileri sürer. Beden, gözlemlediği nesnelere öznesidir; aynı zamanda, asla gözlemlemeyeceği kendi bedeni de, diğer özneler için -diğer nesnelere arasında- bir nesnedir.²³ Bu anlamda beden, yalnızca mekanda hareket eden bir araç değil, mekanın amacıdır da. Bir mekana giren beden, burada kendine bir yer tanımlar; kendi dışında kalan alan da, kendi pozitif yerinin negatiftir. Bu mekanda hareket ettikçe, bedeninin -eski pozisyonuna göre yarattığı- pozitif yeri ve negatif yeri yer değiştirir, birbirine dönüşür. Bu sarmalda, beden ve mekan arasındaki ilişki muğlak, tamamlanmamış ve dolaylıdır; bedeninin o mekanda yaşayacağı deneyimin çeşitliliğine göre tamamlanır bir haldedir.²⁴ Bu anlamda Merleau-Ponty'nin bedeni, üçüncü yerini arar; hatta üçüncü hikayede anlatılan üçüncü yerin kendisi gibidir.

Merleau-Ponty'e²⁵ göre deneyimlemek, beden ve dünya arasındaki iletişimi korumaktır; başka bir ifadeyle, niyet ettiğimiz ve amaçladığımız ile nesnenin/çevrenin bize sundukları arasındaki uyumu ya da uyumsuzluğu kavramaktır. Bu bağlamda, mekanı deneyimlemek, bedeninin mekandaki pozisyonunu, üzerinde ya da dışında bir pozisyon almasıyla başlar. Beden o mekanda bir süre geçtikçe, kendi varoluşunun içinde gömülü olan bir tür mekansallığı da beraberinde ortaya çıkarır. Bu deneyim boyunca beden ve mekan, ayrı ayrı nesnel olandan, olgusal olana doğru evrilir. Beden deneyimiyle birlikte o mekanda kendi yerini oluşturur; mekan, bedene yeniden 'yer' sahibi olma fırsatı verir; beden, kendi olgusal alanında yerin kendisidir (Şekil 4).

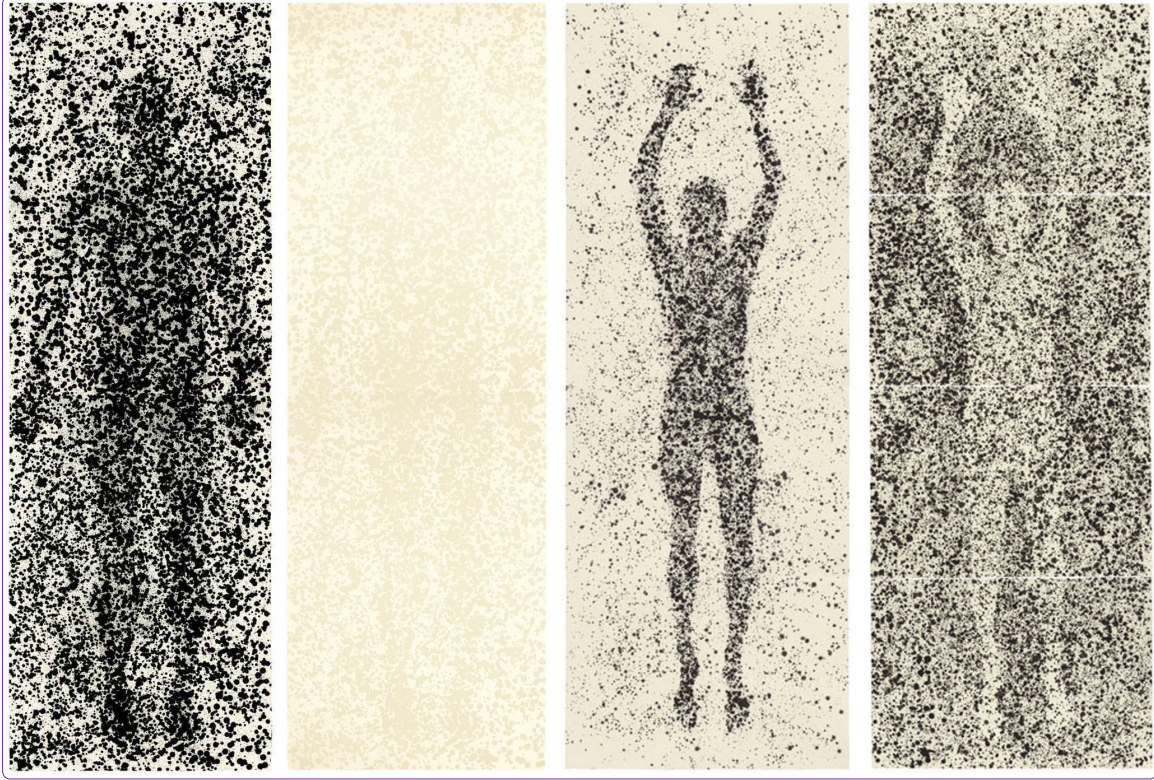
²¹ Heidegger, 1962.

²⁴ Merleau-Ponty, 1968.

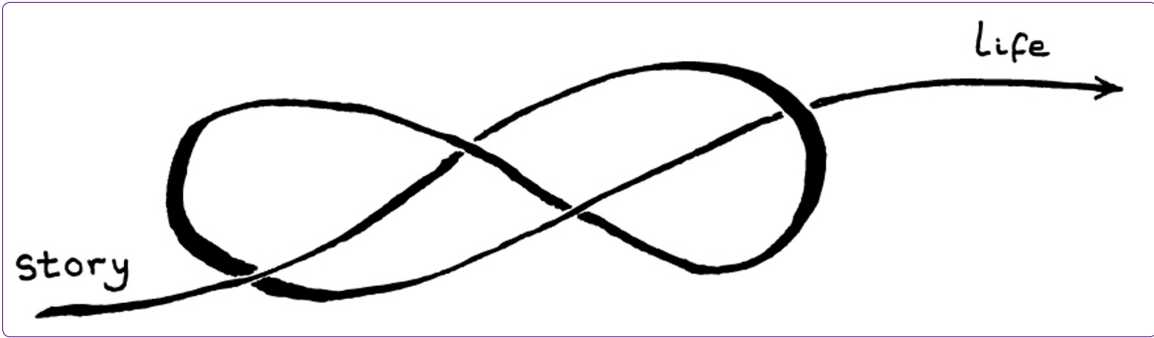
²² Sharr, 2007.

²⁵ Merleau-Ponty, 2005.

²³ Merleau-Ponty, 2005.

Şekil 4. “Beden bir nesne değil, yaşadığımız yerdir.” –İngiliz heykeltıraş Antony Gormley’in 2007-2011 tarihleri arasında ürettiği ‘Mekandaki Bedenler’ başlıklı baskı çalışmaları.²⁶

Şekil 5. Tim Ingold'un yaşam ve hikaye diyagramının içinde saklı üçüncü yer: Mekan, beden, süre.²⁸

Merleau-Ponty'e²⁷ göre, mekandaki beden, zamana pasif bir şekilde eklenmek yerine, mekanda deneyimi boyunca süren aktif bir zaman yaratır. Bu bağlamda bedensel deneyim, mekânın ve zamanın birlikte üretimidir ve nesnel bir yer değiştirme değildir. Bu bağlamda, Merleau-Ponty'nin bedeninin mekandaki zamanı, üçüncü yerin hikayesinin içinde yer alan 'süre'dir (Şekil 5).

'The Sense of Space' isimli kitabıyla David Morris,²⁹ Merleau-Ponty'nin beden kavramsallaştırması üzerine temellendirdiği 'mekan duygusu'nu keşfeder. Algı ve deneyim içerisinde dünyayla/mekânla yüzleştiğimiz an, Morris'e

göre 'beden ve dünyanın/mekânın kesişimi' olarak tanımlanan özel bir andır. Bu an, kendimizden dünyaya/mekâna/nesneye karşı özümlediğimiz bir duyguyu barındırır. Bu duygu, beden ve dünya içinde köklenen, geometrik olmayan, sosyal ve duygusal gelişmeyi yansıtan bir tür mekân duygusudur. Dolayısıyla Morris'e³⁰ göre beden, sadece mekândaki pasif bir reseptör değildir; aynı zamanda o mekânı duygularıyla yaşatan, yaşayan mekânı kurandır. Yaşayan mekân, matematiksel bir geometriye sahip değildir; fakat bedenın olgusal geometrisinin bir yansımasıdır. Bu tür bir geometri, klasik topolojilerden farklıdır; özel bir topolojiye sahiptir. Zira bu topoloji, bedenın mekândaki hareketleriyle

²⁶ Antony Gormley Official Website, 2016.

²⁸ Ingold, 2011.

²⁷ Merleau-Ponty, 2005.

²⁹ Morris, 2004.

³⁰ Morris, 2004.

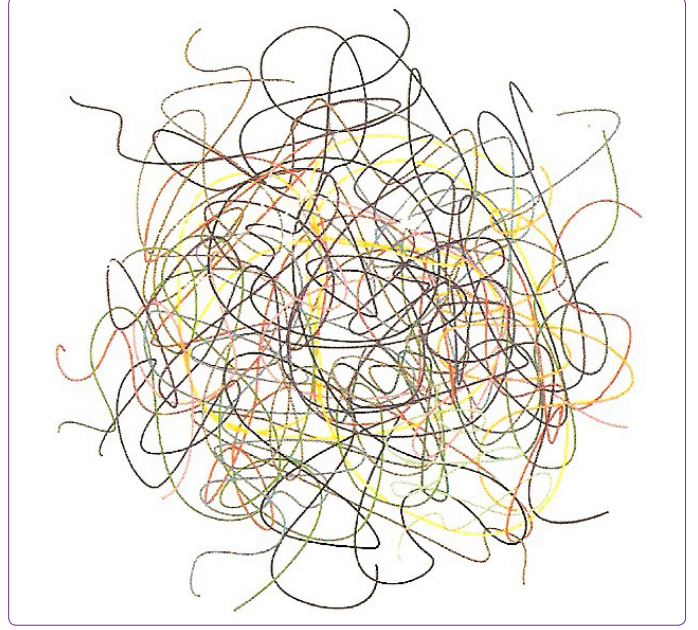
idrak ettiği, açıkladığı, tercüme ettiği bir yerdir.³¹ Morris'in yaşayan mekanı, üçüncü hikayede anlatılan 'üçüncü yer'dir.

Morris'in³² Amerikalı felsefeci Edward S. Casey'den aktardığına göre, yer, fiziksel olarak sarmalanıp kuşatılmayan, ancak bedenle karşılıklı olarak birbirlerine sarılı olan, içinde biriciklik barındıran bir olgudur. Diğer taraftan, mekan yerin sahip olduğu biricikliliğe sahip değildir. Casey, bu tanımlamalarıyla, mekan ve yer kavramlarını ve aralarındaki ilişkiyi bedensel hareket olgusu üzerinden yeni anlamlara açar. 'Getting Back into Place' kitabıyla Casey,³³ bir bedene sahip olmanın dünyada olmak demek olduğunu, dünyada olmanın yerde olmak demek olduğunu, bir yerde olmanın ise özel bir yerde olmak, özel bir özne olmak ve özel bir hareketin parçası olmak demek olduğunu vurgular. Dolayısıyla yerde olmak, kendi özel anında, zamanında, süresinde çözümlenmeyi gerektirir. Örneğin, bir odada bulunmak demek, sadece yandaki diğer odada bulunmamak değildir; özel bir yerde ve o zamana özgü özel bir durumun içinde bulunmaktır.

Casey,³⁴ 'Fate of Place: A Philosophical History' kitabıyla, yerin beden üzerinden oluş sürecini, fenomenoloji temelli bir eleştiriyle dışavurur. Casey'e göre yeri, bedenimizle yeniden keşfederiz ve yeniden yaratırız. Yer, sürekli yeniden yaratılır ve keşfedilir bir olgudur. Casey'nin bu kabulü, diğer fenomenoloji savunularında olduğu gibi, deneyimin oluş haline ve halden hale dönüştüren canlılığına işaret eder.

Üçüncü yere dair Deleuze ve Guattari'nin³⁵ 'A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia' kitabında bahsi geçen 'nehir' metaforuyla da analogik bir benzerlik kurulabilir. Deleuze ve Guattari'nin ifadelerini alıntılarak yorumlayan İngiliz antropolog Tim Ingold,³⁶ iki kıyı arasında akan bir nehir ve iki kıyıyı birbirine bağlayan bir köprü hayal ettirir. Bu köprü ile, nehrin üzerinde, bir kıyından diğerine geçilebilmektedir. Fakat nehir, bir şeyi herhangi başka bir şeye bağlayan bir yapıda değildir; başlangıcı ve sonu yoktur; iki kıyıyı aşındırarak sadece akmaktadır. Bu analogide nehir, üçüncü yerini arayan beden gibidir; deneyimin peşindedir. Köprü ise, durağandır; ikinci hikayede anlatılan Kartezyen mekanın üzerine kurulu bağlamsal yerin bir temsildir; dahası, aklın probleme verdiği tatmin edici bir yanıtıdır. Üçüncü yerin tersine, arayışı mutlak bir yanıtla durdurulmuştur. Üçüncü yer, -yerin ikinci hikayesindeki gibi- bağlamının içine yerleşik değildir; bağlamının yeniden okunabilirliğine bağlı olarak -nehir gibi- yerinden edilebilen bir yerdir. Bu nedenle, -köprü gibi- bağlamın ideal bir anı içerisine yerleşmiş ideal bir şeyin temsili değildir. Başka bir şeye dönüşmeyen bir şey olmaktan ziyade yeniden üretilen bir yer kavrayışıdır (Şekil 6).

Sona yaklaşırken belirtilmelidir ki, mekanın üçüncüye/

Şekil 6. Bedenin aklında reflektif olarak yeniden kurulan üçüncü yer.³⁷

Şekil 7. Varoluşsal yerden, deneyimle elde edilen üçüncü yere...-Amerikalı performans sanatçısı Heather Hansen'in vücudu ile kömür kullanılarak gerçekleştirdiği çalışma.³⁸

ötekine dönüşümü bağlamında ortaya çıkması muhtemel üçüncü/öteki yer, bu metinde, günümüzün mekan üretimini açıklayabilecek yeni açılımların keşfedilmesine ola-

³¹ Morris, 2004.

³² Morris, 2004.

³³ Casey, 1993.

³⁴ Casey, 2013, 202-242. ³⁵ Deleuze ve Guattari, 2005. ³⁶ Ingold, 2011.

³⁷ Ingold, 2007.

³⁸ Heather Hansen Official Website, 2016.

Tablo 1. Hikayeler ve kavramları

Öklidyen düzlemde Kartezyen/dual ilişkiye, oradan çoklu/heterojen ilişkilenebilir...	Üçüncü Hikaye	Varoluşsal Yer	Boşluk	Üçüncü Mekan	Bedensel Olarak Deneyimlenen -Üçüncü- Yer
	Statik Boşluk	Kartezyen Mekan		Bağlamsal Yer	
	Varoluşsal Yer				
Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Çapraz Hikayeler	İkinci Hikaye	Varoluşsal Yer			
Öklidyen düzlemde Kartezyen/dual ilişkiye, oradan çoklu/heterojen ilişkilenebilir...	Birinci Hikaye	Varoluşsal Yer			

Dünya üzerindeki birinci yerimiz, varoluşumuzla oluşur; varoluşsal orijinimizdir.

Boşluk fikri yok.
Mekan fikri yok.

Mekan yaratmak için, boşluğa ihtiyaç vardır. → Mekan, bağlam ile ilişkilendirildiğinde yere dönüşür.

Doğrusal ilerlemeci süreç →

nak sunma çabasına karşın, mutlak ve zorunlu bir yanıtın peşinde değildir. Üçüncü yer, problemin üzerini mutlak bir yanıtla örtmenin değil, mekan üretiminin alışılmış güzergahların dışında hangi biçimlerde yapılabileceğine dair yeni düşünceler üretmenin peşindedir. Fenomenoloji güzergahından bakan ve yukarıda bahsi geçen tüm düşünürlerin anlatılarında olduğu gibi üçüncü yerde de, problem ve yanıt(lar)ı, doluluklar ve boşluklar sürekli yer değiştirir. Bu yapıda ikinci yer anlayışındaki bağlama dair katılıklar, strüktürler ve sınırlar barınmaz; içinde herhangi bir şey alışkanlık yaratacak kadar var olmaz. Üçüncü yer, akıldadır, deneyimdedir; bu sebeple, beden ile ilişkili olarak muğlak ve kararsız bir bağlama sahiptir. Üçüncü yer, tek bir beden için dahi bir tür çokluktur ve çokluğu oluşturan haller değişken ve geçicidir. Bedenlerin o mekanı deneyimleme hallerine bağlı olarak farklı anlamlarla yaratılan üçüncü yer (Şekil 7), bir problematiktir, tartışmalı ve kesinleşmemiştir.

Mekansal bir trilojinin içinden üç farklı hikaye yaratma düşüncesiyle kurulan bu metin, içinde -maksadının dışında- çok sayıda başka hikayeyi ve tümcül bir tartışmayı da gizler. Bir taraftan bu metin, trilojiyi oluşturan boşluk, mekan ve yer kavramlarının kendi ikinci ve üçüncülerine nasıl

dönüştüklerine dair dördüncü, beşinci ve altıncı hikayeyi içinde barındırır. Diğer taraftan ise, Öklidyen bir boşluğun içinden doğan, Kartezyen bir mekana ve dual ilişkilere evrilen, son olarak çoklu ilişkilenebilir biçimlerinin içinden üçüncü yeri ortaya çıkaran çapraz ve çok sayıda başka hikayeyi de görünür kılar. Hikayelerin tümü, Öklidyen olandan üçüncü olana doğru dönüşen tümcül bir tartışmanın parçalarını oluşturur gibidir (Tablo 1).

Teşekkür

“‘Üçüncü/Öteki Yer’ Üzerine Bir Kavramsallaştırma Denemesi: Mekansal Bir Trilojinin İçinde Saklı Hikayelerin Keşfedilmesi” başlıklı bu metin, Dr. Senem Kaymaz Koca'nın TÜBİTAK 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı'ndan aldığı 12 aylık destek ile, İngiltere'de University of Nottingham'da Prof. Dr. Jonathan Hale danışmanlığında Eylül 2015-Eylül 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş bir araştırma projesinin çıktılarındandır. “A Conceptualisation of ‘Thirdplace’: Exploring Embedded Expressions in between Spatial Trilogies” başlıklı bu araştırmanın tamamı, Eylül 2016'da TÜBİTAK'a teslim edilmiştir.

Kaynaklar

- Baudrillard, J. (1989) *America*, New York, Verso.
- Casey, E.S. (2013) "By Way of Body: Kant, Whitehead, Husserl, Merleau-Ponty", *Fate of Place: A Philosophical History*, University of California Press, s. 202-242.
- Casey, E.S. (1993) *Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-World*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2005) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, Trans.: B. Massumi, Minneapolis and London, University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (1998) "Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias", Ed.: N. Leach (editör) *Rethinking Architecture, A Reader in Cultural Theory*, London and New York, Routledge, s. 381-390.
- Giedion, S. (1941) *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition*, Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Harvey, D. (1991) *The Condition of Postmodernity*, Oxford, Blackwell.
- Heidegger, M. (1962) *Being and Time*, New York, Harper & Row.
- Ingold, T. (2011) *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*, London and New York, Routledge.
- Ingold, T. (2007) *Lines: A Brief History*, London and New York, Routledge.
- Lyotard, J.F. (1991) "Domus and the Megalopolis", *The Inhuman: Reflections on Time*, Trans.: G. Bennington and R. Bowlby, Stanford, Stanford University Press, s. 191-204.
- Merleau-Ponty, M. (2005) *Phenomenology of Perception*, New York, Humanities Press, Taylor and Francis.
- Merleau-Ponty, M. (1968) *The Visible and the Invisible: Followed by Working Notes*, Northwestern University Press,.
- Morris, D. (2004) *The Sense of Space*, Albany, State University of New York Press.
- Rajchman, J. (1998) *Constructions*, London, MIT Press.
- Sharr, A. (2007) *Heidegger for Architects*, London, Routledge.
- Soja, E. (1996) *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Oxford, Blackwell.
- Virilio, P. (1998) "The Overexposed City", Ed.: N. Leach (editör) *Rethinking Architecture, A Reader in Cultural Theory*, London and New York, Routledge, s. 350-356.

İnternet Kaynakları

- Antony Gormley Official Website, <http://www.antonygormley.com/drawing/series> [Erişim tarihi 20 Aralık 2016]
- Heather Hansen Official Website, <http://www.heatherhansen.net/ochi-gallery/jo9577djhcebx86pvmhmohmdkzc4t27> [Erişim tarihi 9 Aralık 2016]
- Museo Del Prado Official Website, <https://www.museodelprado.es/en/the-collection> [Erişim tarihi 9 Aralık 2016]
- Museu Picasso Official Website, <http://www.museupicasso.bcn.cat/en/> [Erişim tarihi 9 Aralık 2016]
- Soledad Sevilla Official Website, <http://www.soledadsevilla.com/inicio/> [Erişim tarihi 9 Aralık 2016]